

Враховуючи поліконфесійність та полінаціональність Української держави, не викликає сумнівів, що міжконфесійні та міжнаціональні взаємовідносини мають будуватися на засадах толерантності, за можливого сприяння з боку державних органів, релігійних і громадських організацій.

Сьогоднішній стан релігійної ситуації в Україні та міжконфесійних відносин актуалізує питання їх подальшої гармонізації та мінімізації можливих негативних наслідків.

Реалізація цього завдання передбачає необхідність цілеспрямованих системних дій самих суб'єктів цих відносин за сприяння державних і громадських організацій. При цьому оптимізація міжконфесійних відносин можлива лише тоді, коли необхідність цього буде усвідомлена на усіх рівнях суб'єктів таких відносин, тобто не лише на рівні керівництва релігійних об'єднань, але й їх послідовників, і коли кроки в цьому напрямку будуть системними та добре спрямованими, а не спорадичними.

Такі заходи мають бути зорієнтовані на усунення, мінімізацію деструктивних чинників розвитку міжконфесійних відносин, натомість вони мають сприяти формуванню атмосфери довіри, взаєморозуміння між конфесіями, забезпеченню конструктивного діалогу між ними на засадах толерантності.

Українська держава, послідовно дотримуючись загально визнаних та зафіксованих вітчизняним законодавством принципів відокремлення Церкви від держави та неутручання у внутрішні справи релігійних організацій, буде всіляко сприяти налагодженню та поглибленню міжконфесійного, зокрема християнсько-мусульманського, діалогу, опрацюванню його ефективних механізмів.

Результатом такого діалогу має стати зміцнення суспільного миру та злагоди, долання міжрелігійних негараздів, забезпечення захисту прав релігійних меншин, піднесенню толерантності у суспільній свідомості.

Микола НОВИЧЕНКО (Київ)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Суспільні переміни в Україні, ознаменовані здобуттям державної незалежності, відмовою від тоталітарної моделі політичного устрою, обумовили якісно нову ситуацію в духовному житті народу. За досить короткий час відбулася переорієнтація мільйонів людей на ті світоглядні і морально-етичні цінності, котрі раніше відкидалися загальною обов'язковою ідеологією. Ідейні постулати тоталітаризму не витримали випробувань часу, суспільним розвитком і зазнали краху.

Принципово нова атмосфера, яка склалася за останні роки в державно-церковних відносинах, законодавче закріплення і забезпечення гарантованих можливостей практичної реалізації свободи совісті, сприяли кардинальним змінам у сфері релігійного життя країни як у кількісному, так і в якісному вимірах.

Динаміка зростання кількості релігійних організацій характеризується щорічним їх збільшенням на 4-5 відсот., стабільно зростає релігійність населення, частка віруючих громадян, за різними оцінками, становить 45-50 відсотків, що загалом відповідає середньоєвропейським показникам. Церква й надалі користується найбільшою довірою громадян, високим є рівень політичної активності віруючих.

Україна стала поліконфесійною державою в повному розумінні цього слова, з широкою структурою віросповідань. Сьогодні на теренах нашої держави діє біля 34 тис. релігійних організацій 50 віросповідань. Зросла кількість релігійних громад національних

меншин, що входять у 750 об'єднань віруючих. Стабільно високими темпами розвиваються традиційні християнські церкви, протестантські союзи та об'єднання.

Розвиток релігійного середовища країни свідчить про динамічне зростання кількості релігійних інституцій; збільшення питомої ваги населення, інтегрованого в різні види церковної діяльності й таких, що декларують власну релігійність; розширення соціальної сфери, де присутність церков і релігійних організацій є дедалі більш відчутними; серйозний, а іноді й визначальний вплив соціально-політичної ситуації на окремі аспекти релігійно-церковного життя.

Водночас становлення релігійно-церковного комплексу характеризується як очевидним і динамічним його відродженням, так і напластуванням старих проблем та нових труднощів. Так, зокрема, на духовній, культурно-просвітницькій і суспільній активності релігійних інституцій в негативний спосіб позначаються конфліктні ситуації, які дотепер ще не знайшли свого розв'язання. Лінії протистояння, на сьогодні, схематично позначаються наступним чином:

1) міжправославне - Українською православною церквою Московського Патріархату, Українською православною церквою Київського Патріархату та Українською автокефальною православною церквою;

2) православно-католицьке - між всіма відгалуженнями українського православ'я, з одного боку, та римо- і греко-католиками – з іншого;

3) православно-мусульманське (особливо в АРК);

4) внутрішні протиріччя в інших конфесіях, які не набрали небезпечної гостроти;

5) протистояння між традиційними для України релігіями та неорелігіями.

Особливо серйозним потенційно лишається міжправославний конфлікт, загострення якого досить часто синхронізується з ускладненнями у громадсько-політичному житті країни.

Висока ступінь активності притаманна православним церквам, які опікуються діяльністю 16,5 тис. парафій, що становить 51,2 відсот. від загальної кількості релігійних осередків віруючих країни.

Сфери впливу, соціальна база трьох православних церков має помітну тенденцію до регіоналізації. Найпотужніша (більше 10 тис. парафій) серед усіх конфесій – УПЦ МП має виключний вплив у східному і південно-східному регіонах, а також серед віруючих, які традиційно орієнтовані щодо церковної канонічності в деяких інших областях. УПЦ КП (біля 4 тис. громад) користується підтримкою віруючих, громадських рухів і партій національно-демократичного спрямування в західних і центральних областях. На таку ж соціальну базу опирається УАПЦ в Галичині (понад 1,2 тис. парафій).

Впродовж останніх років позиції сторін у міжправославному конфлікті не зазнали суттєвих змін. Поруч з цим конфлікт ускладнюється особливо у соціально-політичній сфері та на рівні парафій. Його суб'єкти почали блокуватися з партіями і депутатськими об'єднаннями, шукати спільні інтереси тактичного і стратегічного характеру.

Проведений аналіз показує наявність у суспільно-політичному та релігійно-церковному житті країни принаймні двох тенденцій. Одна з них – посилені конфесійна орієнтація партій, друга – набуття релігійними організаціями політичної спрямованості. Йдеться про одночасний процес політизації релігії і оцерковлення політики.

Зазначений процес небезпечний своєю здатністю посилити соціальну напругу в суспільстві як на політичному, так і на релігійному ґрунті, значно радикалізувати міжправославний конфлікт. При цьому виникає загроза перенесення партійно-політичної та релігійної конфронтації на етнонаціональний ґрунт. Етнонаціональні ж конфлікти, як правило, є досить затяжними й мають небезпечні наслідки.

Таким чином, політизація православного середовища, яке репрезентує більше половини релігійної мережі, за сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій, може призвести до посилення політичного і міжцерковного протистояння і звести майже нанівець інтеграційні можливості православ'я щодо українського суспільства.

Звертає увагу і те, що поділ між православними церквами, як і між політичними партіями, відбуваються не за суто релігійною чи суспільно-політичною, але й за етно-культурною ознакою, тобто за ставленням до проблем української державності і національної консолідації. Він має історичні передумови і довготривалу традицію. В даному випадку православний розкол виступає цілком негативним чинником, який додатково стимулює розкол політичний і становить загрозу національній безпеці держави. Сьогодні реально можна розглядати лише питання мінімізації впливу міжправославного протистояння на перебіг суспільно-політичного процесу.

Не менш гострою залишається ситуація в мусульманському релігійному середовищі, яке сьогодні репрезентують чотири самостійні центри – у м. Києві (Духовне управління мусульман України та Управління незалежних мусульманських громад “Київський муфтіят”), у м. Донецьку (Духовний центр мусульман України), у м. Сімферополі (Духовне управління мусульман Криму).

Найбільша кількість релігійних організацій згаданого віровизнання сконцентрована в АРК (80 відсотків загальноукраїнської кількості). Це пов’язане з поверненням понад 300 тис. кримських татар з місць їхньої багаторічної депортації.

Мусульманські релігійні утворення мають практично той же комплекс проблем, що й інші конфесії. Найбільш гострими залишаються питання забезпечення культовими будівлями та висококваліфікованими кадрами священнослужителів.

Наявність в Україні 4-х самостійних духовних центрів породжує суттєві суперечності між ними. Точиться боротьба за лідерство, монопольний вплив на віруючих, одноосібне представництво інтересів українських мусульман як в державі, так і поза її межами. Якщо раніше були помітними наміри лідерів центрів підпорядкувати своїм структурам усі релігійні організації мусульман України, то на сьогодні питання централізації влади і об’єднання діючих духовних структур набуває актуальності в ДУМК та меджлісі кримськотатарського народу. Вони бажали б створення такого всеукраїнського центру мусульман саме в Криму.

Процеси, що відбуваються у мусульманському середовищі України, свідчать про намагання різних зовнішніх релігійних і політичних сил посилити свій вплив на віруючих мусульман нашої країни. Сьогодні це відчувається з боку певних організацій Туреччини, Об’єднаних Арабських Еміратів, Саудівської Аравії та Кувейту.

Посилився вплив на мусульманське середовище України й арабського ісламу. Як наслідок, намітилась тенденція до створення в Криму регіонального мусульманського центру поза ДУМК. Основний канал проникнення арабського фактору – благодійницькі ісламські фонди “Бирлик”, “Зам-зам”, міжобласна асоціація громадських організацій України “Арраїд”, незалежні мусульманські громади, сформовані із студентів-іноземців, що навчаються в нашій країні.

Напруженими (особливо в Автономній Республіці Крим) виглядають мусульmano-православні відносини. До початку 90-х років м.ст. (масової репатріації кримських татар) на півострові домінувало населення православної орієнтації (росіяни та українці). Воно також зростало за рахунок представників різних етнічних спільнот – білорусів, мордвинів, марійців, грузинів, а також греків і болгар. Повернення з депортації кримськотатарського народу (вагомого репрезентанта мусульманської традиції) окреслило нові контури релігійної ситуації в Криму. Між УПЦ МП і муфтіятом виникло протистояння, з одного боку, спричинене прагненням православної церкви зберегти виключно за собою провідне становище на теренах АРК, а з іншого – намаганням кримських татар поновити історичний контекст свого поселення.

Аналіз розвитку релігійної мережі свідчить, що впродовж останніх років активізували організаційну розбудову новітні релігійні утворення. Це явище спричинене багатьма факторами. Серед них: соціально-економічна і політична нестабільність суспільства; девальвація системи цінностей тоталітарного режиму, ідеологічний вакуум,

що виник в результаті цього; криза традиційних церков; зрештою - активне і зацікавлене місіонерство закордонних релігійних центрів.

Відносна легкість проникнення в нашу країну неорелігій пояснюється також географічною специфікою України, яка в силу свого межового стану між Сходом та Заходом, була відкрита різним впливам. Це призвело до формування певного світоглядного плюралізму, терпимого ставлення до інакомислення, в тому числі і релігійного, що, як правило, співпадає з неорелігійними орієнтаціями. Однак становлення неорелігійного комплексу знаходить супротив з боку традиційних релігій, який часом набуває досить гострих форм.

Слід зазначити, що до проблем забезпечення Українською державою релігійних прав і свобод, в т.ч. іноземців, постійно привернута увага як всередині країни, так і за її межами. Так, вищими державними органами США, спеціально створеними при них комісіями, комітетами приділяється особлива увага питанню дотримання чинного законодавства про свободу совісті та реституції церковного майна. Першочергове завдання вищезгаданих комісій полягає у вивченні фактів і обставин релігійного переслідування. Матеріали аналізу використовуються у щорічному звіті Конгресу США щодо релігійної свободи.

Аналіз стану дотримання законодавства про свободу совісті та релігійні організації в Україні показує, що порівняно невелика кількість офіційно зафіксованих фактів порушень законодавства у цій сфері не відповідає їх реальному числу і не може бути свідченням досконалості міжконфесійних відносин.

Залишається гострим питання забезпечення релігійних організацій культовими будівлями, що провокує міжконфесійне протистояння. Це стосується в першу чергу західного регіону, а саме Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей, де боротьба між віруючими православних та греко-католицьких громад за володіння храмами набуває особливої гостроти.

В цілому релігійні організації забезпечені культовими та пристосованими під молитовні приміщення будівлями на 66,8 відсот., в тому числі: реформатська церква – 91 відсот., УПЦ МП – 84,2, РКЦ – 78,8, УГКЦ – 76,8, УАПЦ – 73,5, УПЦ КП – 64,8, ВСО ЄХБ – 64,6, християни віри євангельської п'ятидесятники – 62,4, адвентисти сьомого дня – 63,2, іудейські релігійні організації – 44,9, мусульмани – на 45,5 відсот. В почергове користування віруючим передано 280 культових будівель. Однак, практично почергові богослужіння проводяться лише в половині з них.

На сьогодні виявлено і включено до Переліку колишніх культових споруд, що використовуються не за призначенням і на які претендують віруючі, близько 300 таких приміщень, визначені можливі терміни їх передачі.

Таким чином, процеси, що відбуваються сьогодні в релігійному середовищі нашої держави, мають досить складний характер. В багатьох випадках деструктивні прояви продюзовані міжконфесійними, соціальними і політичними чинниками; діяльністю зарубіжних духовних центрів та організацій. Все це вимагає постійного та всебічного вивчення механізмів функціонування релігійних інституцій, відповідності їх діяльності чинному законодавству про свободу совісті.